

STEFAN PETRIUK

Znawca polskich znaczków pocztowych oraz badacz dziejów Poczty Polskiej, ekspert Polskiego Związku Filatelistów, członek Polskiej Akademii Filatelistyki, wystawca. Prezes Klubu Zainteresowań Znaczkami Polskimi „Bundesarbeitsgemeinschaft Polen e.V.” w Niemczech. Honorowy członek Polskiego Związku Filatelistów.

Wolne Państwo Świętno

Free State Świętno

Filatelistyczne zbiory ojczyzniane¹ były i są zawsze, zwłaszcza w ostatnich latach, ulubionym tematem i to nie tylko dla filatelistów. Znajdujemy tu podobieństwo do badań genealogicznych, gdzie chciałoby się zgromadzić tak wiele danych jak można o swoich przodkach i ich środowisku rodzinnym.

Tak przynajmniej było z autorem tego artykułu, który dla swojego zbioru ojczyznianego, choć nie tylko, zebrał wszystko co możliwe o gminie Kargowa i Kolsko.

W moich badaniach do książki o miejscu urodzenia moich przodków i moim, czyli Kargowej, a także dolnośląskiego majątku Kolsko i Konotop, zetknąłem się ponownie w najnowszej historii z sąsiedzką położoną wsią Świętno ze uwagi na wskazówkę o Wolnym Państwie Świętno.

Na jakiej mapie znajdziemy Wolne Państwo Świętno? Wg mnie na żadnej!

Do 1919 r. takie pojęcie w ogóle nie istniało, a potem, przynajmniej w Polsce, nie było interesujące. Niewiele na ten temat można znaleźć w nielicznych niemieckich źródłach literaturowych, które prawie wszystkie są jednostronne politycznie. I chociaż Wolne Państwo Świętno funkcjonowało w roku 1919, w okresie odradzającej się Polski, to o tym fakcie w polskich źródłach o Świętnie jest bardzo niewiele. To zrozumiałe, gdyż był ten był zwrócony przeciw Polsce i już z tego powodu nie stosownie było się tym zajmować.

Na wstępie chciałbym wyjaśnić, że obecnie Unruhstadt/Karge nazwana jest Kargową, Kolzig nazywa się Kolsko, Kontopp to to samo co Konotop, a Schwenten to Świętno. Do tego dodam jeszcze obie wsie, Ruden nazywaną dziś Rudno z należąca do niego Wilce czyli Wilce i Kreutz zwany po polsku Krzyżem.

Do 1945 r. te miejscowości leżały w najbardziej północnowschodniej części Dolnego Śląska lub po prostu na drodze pomiędzy dzisiejszymi miastami Nowa Sól i Wolsztyn. Mniej więcej 90 km na wschód od Frankfurtu nad Odrą.

Wszystkie wymienione miejscowości są położone od 1945 r. w województwie lubuskim i wielkopolskim. Chciałbym zaznaczyć, że wieś Krzyż miała w styczniu 1945 r. około 300 mieszkańców i stały w niej prawie 43 domy. Po 1945 r., gdy teren objęły władze polskie i przybyli tam polscy osadnicy, domy rozebrano, zniszczono i pozostały tylko dwa ze starych czasów.

Politycznie i historycznie, w czasie drugiego rozbioru Polski w 1793 r., Świętno należało do Wielkopolski, a przez to do Królestwa Polskiego. Świętno znalazło się w latach 1793-1807 w Południowej Prowincji Prus (Prowincji Południowo-Pruskiej), a przez to w Prusach. W latach 1807-1815 należało do Księstwa Warszawskiego (założone przez cesarza Napoleona miasto satelickie, które wg francuskiego wzoru podzielono na departamenty, co równało się francuskiej okupacji z saskim królem Fryderykiem Augustem I jako księciem – głową państwa dla Księstwa Warszawskiego). Od 1815 do 1918 Świętno należało do Wielkiego Księstwa Poznańskiego (Prusy), a w latach 1918-1945 wioska należała do Rzeszy, a od 1945 znowu do Wielkopolski w Polsce.

Jako doszło do tego, że powołano „Wolne Państwo Świętno”? Aby lepiej to zrozumieć chciałbym zainteresowanemu Czytelnikowi opowiedzieć o historii Świętna. Jest to jakiś kawałek niemiecko-polskiej historii i w konsekwencji także historii jego poczty.

Na południe, w odległości około 20 km od Wolsztyna, w połowie drogi w kierunku Kolska pozostaje puszczę do czasów najnowszych nienaruszona. Piaszczyste gleby uniemożliwiają gospodarcze wykorzystanie do czasów współczesnych, a iglaste lasy stanowią naturalną granicę między Wielkopolską a Śląskiem. Na początku XVII wieku tereny te nie były jeszcze zasiedlane. W tym okresie omawiany obszar i dzisiejsze Świętno służyły bardziej jako miejsce kwarantanny dla plagi zarażonych dżumą z okolicznych wiosek.

Europa była wciąż zalewana falami dżumy i ludność uciekała z terenów objętych zarazą. Tak też się

¹ W języku polskim nie ma bezpośredniego tłumaczenia określenia: „Heimatsammlung”. Chodzi o zbiór z okolic miejsca urodzenia i zamieszkiwania (przyj. tłum.).

działu w II poł. XVII wieku, gdy właścicielka gruntów Hrabina Bielińska zarządziła by chorzy na dżumę byli lokowani na obszarze „Jeziora Świętno” (Święte Jezioro). Chodziło tu bardziej o mały staw odległy o 1 km na północ od Świętna.

Na przełomie 1709/10 roku dżuma na tym terenie odnowiła się nie do porównania mocniej niż wcześniejsze epidemie. To była ostatnia wielka zaraza, która zabrała tysiące ludzi. Dżuma z 1709 r. miała wielką śmiertelność w porównaniu z wcześniejszymi epidemiami. Wielkie miasto Poznań straciło połowę swojej ludności, Wolsztyn czy moja mała ojczyzna – Kargowa, by przywołać tylko kilka przykładów, straciły prawie całą ludność. W miejscu mojego urodzenia – Uściu przy Kargowej, gdzie w 1706 r. mieszkało 150 osób, dżuma zabrała wszystkich. Wielkopolska, a przede wszystkim Prusy Wschodnie zostały wyludnione. Ten kto nie zachorował uciekł. Król Prus Fryderyk Wilhelm I przywołał wierzących uciekinierów z austriackiego Salzburga, w Wielkopolsce byli to przede wszystkim niemieccy chłopcy i rzemieślnicy ze Śląska.

W XVIII w Świętno było małą osadą. Gdy Polska w 1793 r. została drugi raz podzielona, a pruska administracja przejęła w zarząd ten teren, to spis z 1797 r. wykazywał tylko dziewięć domów, co oznaczało nie więcej niż 100 mieszkańców Świętna.

Pod rządami Prus po 1793 r. dokonała się wielka zmiana. Wprawdzie Prusy były rządzone nowocześnie i efektywnie, jednak nie dysponowały żadnym bogactwem, w związku z tym królewskie dobra przydzielono pruskiej szlachcie. W przypadku mieszkańców Świętna ziemia nie została nadana, gdyż dobra ziemskie Widzim nie były w posiadaniu króla, tylko należały do rodziny Bielińskich. Ta wykorzystała okazję, by pozbyć się nierentownych dóbr przez sprzedaż. Kupcem był „Holender”, książę Wilhelm z Oranów. Jego ojciec był dziedzicznym Gubernatorem Niderlandów, a przez to książę stał się jego następcą.

Rewolucja Francuska przeszkodziła realizacji transakcji. Po upadku monarchii we Francji doszło do militarnych potyczek skutkujących polityką podbojów dzieci rewolucji do czasów Napoleona. W związku z tym zjednoczone Niderlandy zostały podbite (1795) i założono w nich Republikę Batawii.

Dziedziczny książę Wilhelm z Oran uciekł do swojej ojczyzny, heskiego hrabstwa Nassau, a stamtąd dalej do teścia, do pruskiego króla Fryderyka Wilhelma II. W 1791 r. zaślubił on córkę króla Prus, kuzynkę Fryderykę Luizę Wilhelminę Pruską. By gospodarczo wzmocnić siebie, z pomocą teścia, w nowych Prusach Wschodnich kupił trochę polskich dóbr w okolicach Poznania.

W 1799 r. wdowa hrabina Bielińska zaoferowała mu dobra ziemskie Widzim, do których należało także

Świętno. Książę Wilhelm z Oran pokładał w tych dobrach wielkie nadzieje i stworzył w Widzimiu centralę zarządzania południowo pruskimi dobrami rodziny. Miało nastąpić zasiedlenie dóbr, co związane było z rozpoczęciem rekrutacji w Hesji i daleko idącymi obietnicami pomocy dla kolonistów. W ten sposób przybyła większa liczba kolonistów z Hesji-Nassau do Świętna. W 22.05.1799 roku Wilhelm z Oran ufundował kościół ewangelicki w Świętnie (obejmujący wiernych ze wsi Krzyż i Rudno).

Pochopnie zaczęto budować kościół w stylu muru pruskiego. Był to sposób budowy bardzo rozpowszechniony w Hesji i Westfalii. W Polsce traktowano ten styl budowy jako typowo pruski.

Zasiedlanie Świętna odbywało się w ciężkich warunkach, które dodatkowo były utrudniane przez najazdy ery Napoleona. W 1807 r. cały region został zajęty przez Francuzów po ich zwycięstwie nad Prusami. Wielkie Księstwo Warszawskie zostało powołane jako byt od nich zależny z Wielkim Księciem Saskim – wasalem Napoleona. W przeciwieństwie do Prus Napoleon zerwał ze starymi strukturami w Wielkopolsce i stworzył strukturę władzy na wzór francuski. Nadzieje rodziny orańskiej na stworzenie nowej bazy na wschodzie załamały się. Karta się odwróciła po klęsce Napoleona w Rosji. Dla mieszkańców Wielkopolski era Napoleona oznaczała duże obciążenia – obowiązkowe dostawy, nowe podatki i odstawianie żołnierzy. Po ucieczce Napoleona z Moskwy przez Leszno i Wschowę do Saksonii przyszedł Rosjanie jako wyzwoliciele kraju. Jako resume z tych czasów służy cytāt pewnego chłopca z okolic Wschowy: „Lepiej mieć tu Francuzów jako wrogów, niż Rosjan jako przyjaciół”.

Kongres Wiedeński z 1815 r. stworzył nowe relacje. Wielkopolska na nowo wróciła do Prus, a rodzina orańska z Niderlandów do władzy. Zmiany spowodowały, że dobra na wschodzie stały się mniej ważne i król Wilhelm I z Niderlandów (wcześniej Książę Wilhelm z Oran) przekazał je swojemu młodszemu synowi jako spuściznę.

W 1821 Świętno liczyło już 75 domów z 486 mieszkańcami, wśród których wielu było rzemieślnikami, co w okolicznych wioskach nie było przypadkiem.

Po śmierci drugiego orańskiego właściciela dóbr Widzimia Księcia Wilhelma Fryderyka Karola Orańskiego (1797-1881), dobra miały być sprzedane państwu pruskiemu.

Jednak stosownie do prawa wolno było odkupić tylko pustkowie (nieużytki?). W rolę przejściowego kupca weszła firma żydowska Jaffe z Bydgoszczy, która na miejscu późniejszego nadleśnictwa Rudno zbudowała tartak i wąskotorową linię kolejową do jeziora Rudno, by w następnych dziesięciu latach wyciąć 3200 ha lasu. Pustkowie zamienione w dobra mogło zakupić państwo

pruskie. W Świętnie zorganizowano nadleśnictwo. Gospodarstwa rolne w Świętnie i Rudnie zostały zlikwidowane i załesione.

Wraz z budową kolei z Wolsztyna przez Świętno i dalej przez Kolsko w 1906 r. jak również przez Ko-

il. 1 Urzędowa przesyłka opłacona w Kargowej 6.02.1885 r. ze stemplem odbiorczym Świętno 7.02.1885. W Świętnie po raz pierwszy utworzono agencję pocztową 4.04.1883 r., która najpierw podlegała Naddyrekcji Poczty w Poznaniu, a od 3.09.1919 r. Naddyrekcji Poczty w Legnicy. Przesyłki z obiegu pocztowego ze Świętna z 1919 r. są mi dotychczas nieznane.

il. 2 Awers i rewers widokówki z pozdrowieniami wysłanej ze Świętna (Dyr. Poznań) w dn. 21.08.1907 r. napisanej w Wilczach, wówczas części wsi Rudno. Wilcze w latach 1938-1945 miały nazwę niemiecką Wolfsheiden, a po 1945 znowu nazwę Wilcze.

notop i Sulechów okolica na krótko rozkwitła. Wybuch I wojny Światowej zmienił ludność. Zmiana miała stworzyć szczególną historię Wolnego Państwa Świętno.

Wycinek z mapy samochodowej dzisiejszych czasów pokazuje zarówno obecne polskie jak i dawniejsze niemieckie nazwy miejscowości. W środku na prawo od liczby „314” znajduje się Świętno, na lewo miejscowość Rudno ze wsią Wilcze, a pomiędzy już nieistniejącą wioską Krzyż. Na lewo od Rudnej jest wieś Uście – miejsce urodzenia autora tekstu.

Jak doszło do powstania tego Wolnego Państwa i gdzie właściwie leży Świętno?

To była wioseczka, która w 1919 r. liczyła mniej niż 1000 mieszkańców i która znajdowała się w trójkącie miejscowości: Kargowa, Wolsztyn i Kolsko. W latach 1920-1939 Świętno należało do niemieckiej resztówki okręgu babimostskiego.

„Wolne Państwo Świętno” zostało powołane do życia przez swoich mieszkańców w dn. 6 stycznia i istniało 218 dni, do 10 sierpnia 1919 r.

Nie żyją oczywiście świadkowie tamtych czasów. Wraz z ucieczką niemieckiej ludności na zachód w styczniu 1945 r. wiedza o niemieckim Świętnie zatarła się, a nowi polscy osiedleńcy nie interesowali się przeszłością wioski.

Po upadku niemieckiego imperium po I wojnie światowej Niemcy topili się w chaosie i rewolucji. Polskie dążenia do odzyskania jedności i niezależności od niemieckiej Rzeszy, Austro-Węgier i Rosji doprowadziły 11.11.1918 r. do powołania w Warszawie polskiego

il. 3 Mapa okolic Świętna

●●●●● granica Wolnego Państwa Świętno
 - - - - - niemiecko-polska granica od 1920 r. do września 1939.
 ————— dzisiejsza granica województw, na lewo woj. lubuskie, na prawo woj. wielkopolskie.

państwa pierwszy raz od czasu III rozbioru w 1795 r. Na początku nie było ustalonej granicy. Wielkopolska należała do Rzeszy, choć większość ludności uznawała Polskę.

27 grudnia 1918 r. wybuchło w Poznaniu Powstanie. Jednocześnie tworzyły się w Poznaniu i okolicy niemieckie rady wojskowe. W szczególności niespokojnie było w małych miasteczkach i wsiach na pograniczu Wielkopolski, Brandenburgii i Dolnego Śląska, to jest tam, gdzie teren należał do Królestwa Polskiego przed 1793 r. Właśnie tam ludność była niemiecka, a Polacy stanowili wyjątek.

Ówczesny ewangelicki pastor w Świątnie – Emil Hegemann (1864-1946) był politycznie nastawionym patriotą. Uważnie obserwował światową politykę i gdy wybuchło powstanie w Poznaniu i dalej się rozszerzało na całą Wielkopolskę, chciał on bezwarunkowo utrzymać Świątno przy Rzeszy. Niepewna sytuacja graniczna i utrata powiatowego Wolsztyna w dniu 5 stycznia 1919 r. na rzecz powstańców oraz sąsiedztwo dużych polskich wsi kazalo mu się obawiać o los jego miejscowości. Uznał on, że 14 punkt deklaracji amerykańskiego Prezydenta W. Wilsona o samostanowieniu narodów dotyczy również ludu Świątna i zdecydował o powołaniu „Wolnego Państwa Świątno”.

il.4 Widokówka z obiegu pocztowego przedstawiająca demokratycznie wybrany przez Zgromadzenie Gminy rząd „Wolnego Państwa Świątno”. Był ten obejmował wsie Świątno, Rudno, Wilcze i Krzyż. Originalne podpisy rządzących pod zdjęciami.

il. 5 Rewers wyżej pokazanej widokówki pisanej 7.03.1939 i oSTEMPOWANEJ w Nowej Soli w dn. 8.03.1939 r.

il.6 Ówczesna gospoda Wolffa, gdzie 6.01.1919 powołano „Wolne Państwo Świątno”

Gdy pastorowi Hegemanowi nie udało się ściągnąć niemieckich wojsk z Głogowa, wówczas zwołano w gospodzie Wolffa wolne i demokratyczne zgromadzenie ludowe w Świątnym, które 6 stycznia 1919 r. wydało proklamację o powołaniu niezależnego i neutralnego „Wolnego Państwa Świątno”.

Jednocześnie w wolnych i demokratycznych wyborach wybrano na Prezydenta i Ministra Spraw Zagranicznych Pastora Gustawa Hegemana, a Burmistrza – Henryka Dreschera uczyniono Ministrem Spraw Wewnętrznych. Pod dowództwem leśniczego, który był Ministrem Wojny stworzono armię liczącą mniej niż 100 osób. Plany budowy własnej marynarki/floty pod dowództwem miejscowego fryzjera zostały porzucone z powodu zamarzniętego jeziora. Przyjęto własną Konstytucję i ustawy oraz w tych trudnych warunkach wojennych uchwalono nawet budżet, gdyż główne źródła wpływów nowego państwa – produkcja i handel piwem – pozostawały nieopodatkowane. Gospodarz Schulz, u którego miejscowy Parlament obradował, od tego czasu przestał fundować zebraniom bezpłatne piwo.

il.7 Karta z pozdrowieniami wysłana jako poczta polowa z Kolska (tylko rewers) - o treści: „Krzyż, 6.4.1919 - moje drogie dziecko! Niedzielne pozdrowienia przesyła Ci Twój Emil!... Wiele pozdrowień Podoficer Artur Boeckerh”. Stąd jeżdżę codziennie rowerem po rozkazy... (rozumie się przez to, że do wsi Kolsko). Idzie tu o rewers kartki z pozdrowieniami z Kolska, skąd jeździł żołnierz chroniący granicę. Karta ma stempel poczty polowej z 8.04.1919 (littery FP Nr zostały wycięte). Do tego przybito fioletowy stempel formacji wojskowej - 9 Kompanii Batalionu Ochrony Granic w Nowej Soli nad Odrą. Jako nadawca wpisał się ręcznie Emil Subonisky, J.R.46/ III Grenzschutz Wschód, poczta polowa 987.

Bezpośrednio w związku z zebraniem gminy podjęto negocjacje z sąsiednimi wsiami Kębłowo i Obra, które znajdowały się w polskich rękach, by podpisać pakt o nieagresji z miejscowym polskim komendantem.

Kartka została napisana przez żołnierza, który stacjonował we wsi Krzyż na granicy ze Świętnem i stamtąd, z neutralnego, wolnego państwa, którego strzegł każdego dnia, rowerem jeździł do Kolska, aby meldować o sytuacji i przyjmować rozkazy.

Uważam tę kartkę poczty polowej za unikalny dokument historyczny. Chciałbym jeszcze uzupełnić, że wieś Krzyż miała swoją polską nazwę, istniejącą krótko po 1945 r., by w całości zostać rozebrana na materiał służący do odbudowy Warszawy.

Szczegółowa historia Wolnego Państwa jest tak obszerna, że zdecydowałem się ograniczyć do kilku faktów: pastor Hegemann rokował zarówno z niemiecką formacją Grenzschutz Wschód w Głogowie jak i z polskimi powstańcami w Wolsztynie, uzyskując z obu stron uznanie neutralności Wolnego Państwa. „Obcokrajowcy” mogli wjeżdżać do Świętnego tylko z wizą, której stempel był dostępny w miejscowej parafii.

W końcu Świętniacy musieli uznać rząd Niemiec, gdyż nie byli w stanie utrzymać swojej niezależności i zdecydowali 10 sierpnia 1919 r. o rezygnacji z neutralności, przyłączając się tym samym do Prus w niemieckiej Rzeszy.

To stało się w Świętnie na spotkaniu Komisji Ententy w dn. 9 czerwca 1919 (zwycięzcy w I wojnie światowej) składającej się z Francuzów, Belgów, Anglików, Włochów, Polaków a nawet Japończyków.

Granica pomiędzy Niemcami a Polską została ustalona tak jak uzgodniono w Traktacie Wersalskim (28.06.1919 r. podpisanym przez Niemcy i 10.01.1920 ratyfikowanym przez Reichstag) i Świętno mogło zostać przy Niemczech.

Wieś stała się miejscowością graniczną, a linia kolejowa do Wolsztyna kończyła się na granicy w Świętnie. Następna miejscowość – Obra leżała już w Polsce.

il. 8 Ambulans pocztowy 948 Nowa Sól - Świętno z 21.01.33 r. Do 1919 r. ta linia szła z Nowej Sól lub z Sulechowa przez Konotop, Kolsko i Świętno do Wolsztyna. Gdy Wolsztyn faktycznie w 1919 r., a formalnie w 1920 r. stał się polski, a Świętno miejscowością graniczną, to obie linie kończyły się w Świętnie.

Ekonomicznie nie doszło do upadku, gdyż niemiecka władza w dowód wdzięczności/zaufania pozwoliła na stacjonowanie 60 celników i funkcjonariuszy straży granicznej, do tego jeszcze kolejarzy i urzędników.

W styczniu 1945 r. wszyscy Świętniacy uciekli przed Armią Czerwoną na Zachód.

Ci Niemcy, którzy jeszcze w okolicy pozostali, zostali bez wyjątków wyrzuceni w 1947 r. Następcami ich, w wyniku przymusowych przesiedleń rzadko dobrowolnie, zostali Polacy ze Wschodu.

il. 9 Stempel pocztowy, który w Świętnie stosowano od końca 1930 r. do 1945 r.

il. 10 Świętno w 1931 r.

BIBLIOGRAFIA:

Stefan Petriuk: *Unruhstadt und Karge / Eine im Zeitalter der Toleranz entstandene Stadt im Spannungsfeld zwischen Polen und Deutschen – Unrugowa i Kargowa / Miasto powstałe w czasach tolerancji, podczas istniejących napięć między Polakami i Niemcami*, Uście – Kargowa – Langballigholz, 2005.

Stefan Petriuk: *Die niederschlesischen Gutsherrschaften Kolzig und Kontopp/ Kolsko i Konotop – historia nieznanego pogranicza*, Uście – Kolsko – Konotop – Langballigholz, 2016.

Emil Gustav Hegemann: *Der Freistaat Schwenten. Deutsche Not und Treue in der Grenzmark Posen*, Druck Vincent, Prenzlau, 1936.

Jürgen Herrnkind (Hrsg.), Kunibert Bering (Mitarb.): *Atlas zur Universalgeschichte*. 1. Auflage. Oldenburg, München 1979 – enthält Karte *Die deutschen Ostgrenzen nach dem 1. Weltkrieg*, in der der Freistaat Schwenten eingezeichnet ist.

Martin Sprungala: *Der „Freistaat Schwenten“ – Wahrheit oder Propaganda?* In: Jahrbuch Weichsel-Warthe 2009.

Straßenkarten-Ausschnitt, HÖFER Verlag, Dietzenbach.

Oswald Engler, *Umkämpfte Heimat: Freistaat Schwenten*, Illustrierte Deutsche Schülerzeitung, Herausgeber N.S. Lehrerbund, Nr.9/1934.